

MINNA ROZEN
İSTANBUL YAHUDİ
CEMAATI'NİN TARİHİ
(1453-1566)

ÇEVİREN: SERPİL ÇAĞLAYAN

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 2020

TARİH

MINNA ROZEN
İSTANBUL YAHUDİ CEMAATİNİN TARİHİ
OLUŞUM YILLARI (1453-1566)

ÖZGÜN ADI
A HISTORY OF THE JEWISH COMMUNITY IN ISTANBUL
THE FORMATIVE YEARS, 1453-1566

COPYRIGHT © 2002, KONINKLIJKE BRILL NV

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
SERPİL ÇAĞLAYAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: EYLÜL 2010

ISBN 978-605-360-000-8

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Minna Rozen

İstanbul Yahudi
Cemaatinin Tarihi
Oluşum Yılları
(1453-1566)

Çeviren: Serpil Çağlayan

İÇİNDEKİLER

Türkçe Baskıya Önsöz	IX
I	
Konstantinopolis'in Osmanlılar Tarafından Fethi ve Bizanslı Cemaatin Sonu	1
II	
Osmanlı Devleti ve İstanbul Yahudileri	17
Yahudilerin Hukuki Statüsü	17
Yahudilerin Fiili Statüsü	19
İstanbul Tüccarın Dış Ülkelerdeki Konumu	33
İstanbul Yahudilerinin Osmanlı Devleti'yle İlişkisi	37
III	
Göç ve Bir Cemaatin Doğuşu	45
Romaniotlar	45
İspanyol Sürgünler	47
Portekiz'den ve Hıristiyan Topraklardan Göç	48
Aşkenazi Yahudileri	49
IV	
Demografi (Nüfus Bileşimi)	51
V	
Cemaatin Coğrafi Tarihi	57
Osmanlı Fethinden Sonra Romaniot Yerleşimi	57
İber Yarımadası'ndan Göçün Cemaatin Coğrafi Dağılımına Etkisi	61
VI	
Örgütlenme Modelleri	63
Osmanlı Şehri ve Yahudi Cemaati	63
Romaniot Kongregasyonları	65
İber Yahudisi Cemaatlerinin Ortaya Çıkışı	77
Merkezkaç ve Merkezci Güçler Arasındaki Gerilim	79

VII

Etnik Gruplar Arasındaki İlişkiler	87
Yahudi Cemaatinin Sefardileşmesi:	
Sefardileşmenin Boyutları ve Sınırları.....	87
İber Yahudileri ve İspanyol Milleti.....	92

VIII

Toplumsal Davranış Kalıpları: Aile	101
Kriz ve Gelenek.....	101
Yahudi Ailesinin Oluşumu.....	107
Evliliğin Amacı.....	108
Evlilik ve Yahudi Aile Hukuku.....	112
Evlilik Yaşı ve Kültürel Anlamı.....	115
Tercihler.....	120
Nişanlılık ve Kültürlerin Buluşması.....	129
Geniş Aile ve Sınırları.....	138
İkinci ve Üçüncü Evlilikler.....	139
Çokeşlilik.....	144
Kayınbirader Evliliği (Yibum).....	153
Boşanma.....	161
Terk Edilen Kadınlar.....	172
Ebeveynlik ve Çocuk Yetiştirme.....	178
Eğitim.....	184
Kız Çocukları.....	186
Çocuklara Yönelik Tavrı.....	186
Yahudi Evlerinde Köleler ve Hizmetkârlar.....	190
Özet.....	193

IX

Sosyal Tabakalaşma: Zenginlik ve Yoksulluk	195
Saraylı Yahudiler: İktidar ve Zenginlik İlişkisi.....	195
Zengin ve Yoksul.....	211
Şecere ve Âlimlik.....	217

X

Ekonomik Hayat	219
Osmanlı Sahnesi	219
Romaniotların Yerleşimi ile Sefardilerin Göçü Arasındaki Dönem (1453-1492)	222
İber Yahudilerinin Yerleşiminden Sonra Ekonomik Faaliyetler	225
Sonuç	238

XI

Seçkin Kültür ve Popüler Kültür	241
Seçkinlerin Kültürü mü, Seçkin Kültür mü?	241
Kutsalla Dünyevi Arasında	259
Popüler Kültür	259
Sonuç	271

XII

Osmanlı Toplumuyla İlişkiler	273
Temas Yolları ve Biçimleri	273
Yahudilerin Osmanlı Törelere Özümsmeleri	276
Sonsöz	299
Belgeler	305
Notlar	381
Kim Kimdir?	447
İbranice Terimler	475
Kaynakça	489
Dizin	515

Türkçe Baskıya Önsöz

İstanbul, Bizans döneminden günümüze kadar sürekli varlık gösterdiği iddiasında bulunabilecek ve bu denli uzun bir dönem boyunca cemaat niteliğini korumuş az sayıdaki Diaspora Yahudi topluluğundan birine sahiptir. Yahudiler, İstanbul mezarlıklarında 400 yıl önceki atalarının mezar taşlarını bulabilirler. İstanbul Yahudilerinin çoğu, genelde Anadolu göçmenler ya da onların çocuklarının oluşturduğu şehrin Yahudi olmayan nüfusuna kıyasla çok daha İstanbullu'dur.

Bizans'ın başkentinin modern Türkiye'nin en büyük şehrine dönüştüğü asırlar boyunca, muazzam değişimler gerçekleşti. Rum Konstantinopolis şehri, çokuluslu ve çokkültürlü bir metropole ve ardından Türk megapolü İstanbul'a dönüştü. Rumca konuşan Yahudi cemaati, bir İspanyol cemaati haline geldi. İmparatorluklar kuruldu, imparatorluklar yıkıldı. Mezar taşları dikildi, yıkıldı, sarayların inşasında kullanıldı; saraylar yıkıldı ve o taşlardan mezar taşları yapıldı; sonra o mezar taşları yeniden, gecekonduların inşasında kullanıldı.

İstanbul Yahudi cemaatiyle ilgili araştırmam, zamanın (1987) Philadelphia'daki Annenberg Araştırma Enstitüsü'nün gözetiminde yürütülen Yahudi mezarlıklarını belgeleme projesi ile başladı. Mezarlıklar ve arşivlerdeki alan araştırmam sırasında, en sık kar-

şıma çıkan en eski bulgular 16. yüzyıl sonlarına aitti. Mezar taşları ve elyazması kitaplarla, hâlâ hayatta olan ve konuşabildiğim insanları birbirine bağlayan çok güçlü süreklilik duygusu, zaman zaman beni hayretler içinde bıraktı. Bazı örnekler hafızamda hâlâ canlılığını koruyor:

İstanbul *hahambaşılığı*nın bodrumu, eski kitapların ve cemaat sicillerinin izini sürdüğüm başlıca alanlar arasındaydı. Bir gün, ısınma tesisatı kurulmadan önceki İstanbul evlerinin çok tipik bir özelliği olan siyah kurumla kaplı bodrumdan çıkarken, bana *le président de la communauté* [cemaatin başkanı] M. Jacques Veisid diye takdim edilen, ince uzun bir adamla karşılaştım. İçimden ona, “Ailenizin geçmişi hakkında her şeyi biliyorum. Belki siz benim bildiğim kadarını bilmiyorsunuz,” demek geldi.

O, bana resmi karşılama sözlerini sıralarken, ailesinin, Hasköy’deki 17. yüzyılın başlarından kalma mezar yeri ve onun hemen yanı başındaki Roman ailesinin mezar yerleri zihnimde canlandı. Asırlar boyunca, Veisid ve Roman ailelerinden cemaate *memunim* (seküler liderler) olan çok sayıda kişi yetişmiş. Bunlar, 1620’lerde Kutsal Topraklar’a yerleştiklerinde, orada da Kudüs cemaatinin liderleri olmuşlar. M. Veisid’e ailesinin eski mezarlarından haberi olup olmadığını sorduğumda, omuz silkmekle yetindi. O zaman şöyle düşündüm: Bu adam ailesinin geçmişinden habersiz olduğuna göre, bu insanları cemaat liderleri haline getiren gizli bir genetik şifre mevcut olabilir mi?

Başka bir yıl, başka bir mevsimde ve farklı bir yerde geçen bir başka olayda, benzer biçimde kökleri zamanın çok gerilerine uzanan bir şey keşfetmenin heyecanını yaşadım. Yukarıda anlattığım olaydan sekiz yıl sonra, bir yaz sonuydu ve ben Büyükada’da tatildegdim. Lidia (kızlık soyadı De Kalo) ve Moïse Kastoryano’nun evinde, yarım saat öncesinin özenle kurulmuş kahvaltı masasından kalanların etrafında aileyle sohbet ederken, Kastoryano’nun sekiz ve on iki yaşlarındaki iki torunu mutfak kapısından içeri girip büyükannelerinin kucağına atıldılar. Mme Kastoryano küçük torununu kucaklayıp *kukla mu* (Rumca “bebeğim”) diye bağırdı. Bu söz uzaklardan gelen, beklenmedik bir yankı gibiydi.

Minna Rozen *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi'nde*,

Konstantinopolis'in Rumca konuşan Romaniot Yahudi cemaatinin, İber Yahudilerinin gelişiyile uğradığı dönüştürümü gözler önüne seriyor.

İspanya ve Portekiz'den kovulan İber Yahudilerinin İstanbul'a sığınmasıyla, etnik açıdan çeşitlilik gösteren, yerinden edilmenin travma ve izlerini taşıyan bir Osmanlı topluluğu haline gelen İstanbul Yahudi cemaatinin çok katmanlı tarihiyle karşı karşıya kalıyoruz. Bu cemaatin kültürel ve toplumsal değerleri üzerindeki Osmanlı etkilerinin de izini süren Rozen'le birlikte, Osmanlı tarafından fethedilmiş İstanbul semalarında hayali bir kuşun kanatlarında bir yolculuğa çıkıyoruz adeta. 14. yüzyıl sonunda nüfusu günbegün azalan, adeta can çekişmekte olan Konstantinopolis'in de İstanbul'a; başka deyişle, emperyal bir güç olarak sahneye çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine dönüşümünü Yahudi cemaatinin tarihiyle birlikte adım adım izlediğimiz bir yolculuk bu.

Prof. Minna Rozen Hayfa Üniversitesi'nde Yahudi tarihi profesörüdür.

Özellikle Osmanlı Yahudilerinin tarihi ve diaspora araştırmalarında uzmanlaşan Rozen, Akdeniz havzasındaki Sefardi Diasporası'nın toplumsal tarihiyle ilgili İbranice, İngilizce ve Fransızca çok sayıda eser kaleme aldı. Bir dönem Tel Aviv Üniversitesi'nde ders verdi.

Princeton Üniversitesi'nde de konuk profesör olarak dersler veren Rozen şimdilerde İstanbul Yahudileriyle ilgili incelemesinin 17. ve 18. yüzyılları kapsayacak ikinci cildi üzerinde çalışıyor. Rozen'in son dönemde yayımlanan çok sayıda eseri arasında *The Last Ottoman Century and Beyond, the Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945* (2002) ile editörlüğünü üstlendiği *Homelands and Diasporas-Greeks, Jews and Their Migrations* (2008) da bulunuyor.

010874

KDV dahil fiyat
22 TL

Kapak görselleri (sağa) "İstanbullu Yahudiler", Srećan aus dem Domaničchen Nafund Volkstein, Viyana, 1598. Avusturya Milli Kütüphanesi, Viyana. "Yahudi Hakim ve Tıccar" ve "Yahudi Evli ve Zul Kadınlar", İstanbul, 1574. Arzanan, Genesius Kütüphanesi, Atina. Gönye Toprakın Kuyuları İncelemesi.